

ВПЛИВ НІМЕЧЧИНИ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПОЛІТИКИ УРЯДУ П. СКОРОПАДСЬКОГО ЩОДО КРИМУ (за німецькими документами)

Однією з найскладніших проблем, що постала перед незалежною українською державою у 1918 році, була кримська. Цю проблему намагалася розв'язати як Українська Народна Республіка, так і Українська Держава гетьмана П. Скоропадського.

В умовах дії Берестейського мирного договору відносини між урядом П. Скоропадського і кайзерівською Німеччиною були надзвичайно важливими для визначення стратегічних аспектів розбудови Української Держави. Одним з пріоритетів Києва в цьому сенсі була консолідація державної території й, зокрема, встановлення суверенітету над Кримом. З огляду на німецьку військову присутність в Україні та в Криму значення позиції Берліна в цьому питанні годі переоцінити. В цьому плані важливо з'ясувати, яким чином формувалася і реалізовувалася політика Німеччини в кримському питанні.

До вивчення кримської проблеми зверталися як українські, так і німецькі історики. Серед українських дослідників необхідно виділити роботи В. Матвієнка, який, аналізуючи питання самовизначення Криму в 1917-1918 рр., дійшов висновку про доцільність та ефективність політики Гетьманату стосовно Криму. Констатує залежність успішного для Києва розв'язання кримського питання від загальної європейської військово-політичної ситуації, автор тільки у загальних рисах окреслює політику Німеччини з цієї проблеми, не вдаючись до її детального аналізу [1-С.80-90].

В. Сергійчук опублікував низку українських та німецьких документів, які стосуються питання переговорів між українським та кримським урядами. Автор доходить висновку, що кримський крайовий уряд під тиском Берліна був змушений почати переговори про встановлення суверенітету України над півостровом, і тільки розвиток ситуації на Західному фронті та у Німеччині в цілому дозволив кримському урядові вийти з попередніх домовленостей та оголосити про перехід під юрисдикцію Добровольчої армії. При цьому дослідник також не вдається до докладного аналізу німецької позиції з кримського питання [2].

Серед німецьких дослідників слід виділити І. Фляйшгауєра, який проаналізував вплив на німецьку політику щодо Криму, такого фактора, як німецькі колоністи Півдня України та Криму, й довів значну роль цього чинника в процесі формування політики Берліна щодо України загалом і Криму зокрема [3]. Інший німецький історик В. Баумгарт звернувся до питання конфлікту між верховним головнокомандуванням Німеччини та командуванням військово-морських сил Німеччини в питанні політики щодо України, Криму та долі Чорноморського флоту. В. Баумгарт слушно поставив питання про суперечливість позицій різних німецьких відомств у питаннях політики щодо України, обмежившись, однак, визначенням протиріч між командуванням сухопутних військ та військово-морських сил Німеччини [4.-С.18-36].

Щодо джерельної основи дослідження питання, то тут варто виокремити опубліковані документи, які містять актуалізовану частину інформації, зокрема службові та приватні щоденники Альберта Гопмана, голови німецької військово-технічної комісії у Криму [5]. Ця публікація містить матеріали з проблеми розподілу Чорноморського флоту, німецької позиції з питання формування українських військово-морських сил та місця і ролі Криму в умовах військово-політичної ситуації 1918 р.

Серед архівних матеріалів слід виділити документи центральних органів виконавчої влади Німеччини у Федеральному архіві Німеччини (Bundesarchiv). Цей комплекс документів містить звіти дипломатичних представництв Німеччини за кордоном і в Україні та їх листування зі своїм політичним керівництвом у Берліні. Особливий інтерес становлять матеріали дискусії між німецькою військовою адміністрацією в Україні та зовнішньополітичним проводом Німеччини в питанні політики стосовно Криму. Сукупність актуалізованої та неактуалізованої інформації робить джерельну базу репрезентативною, уможлиблює дослідження проблеми

впливу Німеччини на реалізацію політики уряду П. Скоропадського щодо Криму з високим ступенем достовірності.

Питання державної належності Криму з міжнародно-правового погляду було вкрай суперечливим. Українська Народна Республіка офіційно поставила питання перед Німеччиною про свій суверенітет над Кримом тільки 27 квітня 1918 р. [6]. До того часу Німеччина на підставі Берестейського договору виходила з того, що Крим не входить до складу України. Таким чином, до приходу до влади в Києві уряду П. Скоропадського проблема державної належності Криму в міжнародно-правовому сенсі була питанням двосторонніх відносин між Німеччиною та радянською Росією.

Ця ситуація принципово змінилася після 7 травня 1918 р., коли П. Скоропадський довів до Німеччини свої офіційні претензії на суверенітет України над Кримом [7]. З цього моменту кримське питання стає одним з ключових моментів українсько-німецьких відносин.

Якщо Українська Держава змогла з самого початку виробити свою позицію з питання Криму й послідовно її відстоювати, позиція Німеччини зазнавала численних трансформацій й характеризувалася перманентною несталістю. Аналізуючи вплив Німеччини на кримський вектор політики П. Скоропадського, необхідно враховувати особливості системи влади й механізму прийняття зовнішньополітичних рішень у Німеччині на заключному етапі Першої світової війни. Ці особливості полягали в значному посиленні впливу військових і, зокрема, Ставки верховного головнокомандування збройних сил, яке дуже часто намагалося перебирати на себе прийняття рішень, які відносилися до компетенції уряду. У цьому зв'язку викликають інтерес суттєві аспекти реалізації німецьких політичних та економічних прагнень у контексті кримської політики глави Української Держави та наслідки цієї реалізації в історичних умовах 1918 р.

Німецька політика в питанні Криму позначалася гострою конкуренцією між військовим керівництвом та урядом. Якщо міністерство закордонних справ Німеччини з самого початку було за передачу Криму Україні за умови створення для цього правових підстав та достатніх гарантій політичної лояльності київського уряду, то Ставка верховного головнокомандування здійснила окупацію Криму та сформувала кримський уряд, плануючи утворення незалежної від України кримської держави під німецьким протекторатом [8].

Плани військового керівництва Німеччини стосовно німецького протекторату над Кримом будувалися на проекті колишнього державного секретаря з питань колоній Німеччини Лагерквіста-Вінклера й передбачали створення квазідержави німецьких колоністів на території Криму й таврійських повітів причорноморських губерній України. Етнодемографічну життєздатність цього утворення мало забезпечити масштабне переселення німецьких колоністів з Волині та Росії на південь України, військово-політичну – широкі гарантії з боку Німеччини. Мета цього плану – зробити безпечним сполучення з Кавказом, Персією та Центральною Азією й отримати базу для активних дій проти Великої Британії в Азії, усунути військову небезпеку з боку Росії на Чорному морі [9]. Як альтернативні варіанти розглядалися проекти самостійного існування Криму, серед іншого й у вигляді національної держави кримських татар [10].

Окрему позицію в системі військового керівництва Німеччини займало командування військово-морськими силами. Його в Криму представляла Морська технічна комісія, яка займалася питаннями Чорноморського флоту та торговельного судноплавства в акваторії Чорного моря, що робило німецьке командування причетним до розв'язання всього комплексу проблем українсько-німецьких відносин у Чорноморському регіоні. На відміну від головнокомандування сухопутними силами німецьке Адміралтейство дотримувалось традиційних поглядів на завдання Німеччині в Східній Європі, які ґрунтувалися на постулатах політики Бісмарка стосовно Росії. Згідно з цими постулатами головні цілі Німеччини знаходилися на Заході та в акваторії світового океану, а Росія розглядалася як природний союзник, життєво важливі інтереси якого мали південно-східний вектор й вступали в протиріччя з інтересами Великої Британії в Афганістані, Персії та, в остаточному підсумку, в Індії.

У цьому контексті Адміралтейство не підтримувало позицію командування сухопутних військ, яка полягала в необхідності забезпечення просування інтересів Німеччини в південно-східному напрямку шляхом підтримки нових незалежних держав на півдні Росії та на Кавказі [11.-S.503]. Акцептуючи реальність української держави, аналітики німецького Адміралтейства розглядали її як висхідний пункт загальної стабілізації в Росії з перспективою відновлення дружнього Німеччині монархічного режиму в дусі зовнішньополітичних традицій Олександра III (дружні стосунки з Німеччиною та експансія в південно-східному напрямку). З огляду на це командування німецьких ВМС рекомендувало якомога краще трактувати Україну, сприяти відновленню її торговельного флоту, створенню власних ВМС, наполягало на відмові від розгляду інтернованого Чорноморського флоту як військової здобичі та від планів створення німецьких протекторатів в Криму та на Кавказі. Однією з підстав такого підходу була недовіра до Туреччини та її експансіоністської політики на Кавказі та на Чорному морі. Одними з головних подразників у цьому контексті була анексія Туреччиною Батумі (ключового пункту стратегічної нафтотранспортної магістралі Баку – Європа) та претензії на Крим [11.-S.505]. Німецьке Адміралтейство рекомендувало, по можливості, утримуватися від втручання у внутрішні справи України й всіляко підтримувати монархічні кола, забезпечуючи при цьому економічні інтереси Німеччини та права німецьких колоністів. У питанні долі Чорноморського флоту Адміралтейство наполягало на його передачі Україні з перспективою укомплектування українськими екіпажами та спільних дій з Середземноморським дивізіоном ВМС Німеччини. Окрім того, керівництво ВМС не тільки наполягало на терміновому створенні з'єднання торпедоносною групи ВМС України з метою забезпечення морських торговельних комунікацій, але й вдавалося до цілком конкретних заходів у цьому напрямку. Так, Морська технічна комісія передала ВМС України групу міноносців та допоміжних суден й категорично відхилила вимоги уряду С. Сулькевича передати в його розпорядження частину кораблів Чорноморського флоту та його берегової інфраструктури [11.-S.569]. Таким чином, підхід німецького Адміралтейства до розв'язання проблем українсько-німецьких відносин щодо Криму та акваторії Чорного моря істотно відрізнявся від підходу керівництва сухопутних сил. Утім, вплив позиції Адміралтейства не слід переоцінювати, оскільки його роль у процесі прийняття рішень з реальної політики на національному рівні була обмеженою.

Реальна політика німецького військового керівництва щодо Криму зводилася до підтримки уряду Сулькевича, який консолідував навколо себе партії російської орієнтації, впливові заможні кола національних меншин та, з певними застереженнями, політичне керівництво кримських татар.

Реалізація таких планів цілком суперечила інтересам Української Держави, яка на знак своєї готовності вдатися до найрадикальніших заходів для приєднання Криму до України запровадила у червні 1918 р. повну економічну блокаду Криму. Безпосереднім приводом для цього слугував візит делегації кримського уряду під проводом Татищева до Берліна.

Метою візиту було досягнення визнання де-факто кримського уряду з боку Німеччини й налагодження двосторонніх економічних зв'язків. План Татищева містив наступні пункти: створення кримського емісійного банку, власна валюта з паритетом до німецької марки, позика з боку Німеччини у розмірі 100 млн марок, передача Німеччині як гарантію окрім акцизів з продажу тютюну та вина, доменних земель та винних запасів [12]. Необхідно зазначити, що МЗС Німеччини не змогло завадити візитові Татищева, оскільки Ставка верховного головнокомандування вже дала санкцію на цей візит [13].

Місія Татищева викликала серйозне занепокоєння у гетьмана й мала наслідком низку дипломатичних інтервенцій й терміновий візит до Німеччини українського прем'єра. Окрім того, кримське питання перед державним керівництвом Німеччини порушував й особисто П. Скоропадський під час свого офіційного візиту до Берліна [14].

У вересні 1918 р. внаслідок несприятливого для Німеччині становища на фронтах Західної Європи вплив військового керівництва Берліна значно зменшився, що дало уряду Німеччини змогу виробити консолідовану позицію з питання Криму на базі суверенітету

України над півостровом з наданням йому значної автономії. Уряд Криму змушений був згодитися на переговори з Києвом на цих умовах [15].

З кінця вересня 1918 р. консолідована позиція Німеччини в кримському питанні будувалася на беззастережній підтримці України в переговорах між Києвом та Сімферополем з умов приєднання Криму. Німеччина прагнула посилення України як дружньої Німеччині незалежної країни, яка мала шанси бути визнаною країнами Антанти. Це було викликано як катастрофічним розвитком ситуації на фронтах, так і змінами в кримському кабінеті, внаслідок яких до кримського уряду увійшли політики виразно антантівської та проросійської орієнтації.

Втім, хоча протягом всієї осені 1918 р. німецький тиск на уряд Сулькевича дедалі посилювався, офіційного приєднання Криму до України так і не було досягнуто. Причина цьому – військова катастрофа Німеччини й крах всієї системи державної влади в цій країні, що потягли за собою падіння режиму П. Скоропадського.

Таким чином, можна констатувати, що політика Німеччини в питанні Криму пройшла дві фази. Перша – з травня по вересень 1918 р. характеризувалася значною невизначеністю й конкуренцією різних центрів влади в Німеччині. Друга фаза – з вересня по грудень 1918 р. – полягала в повній підтримці позиції уряду П. Скоропадського.

Перша фаза позначалася конфліктом компетенцій між верховним головнокомандуванням та урядом. Ставка керувалася у своїх підходах міркуваннями воєнної доцільності, уряд – міркуваннями політичної доцільності й міжнародно-правової відповідальності. Друга фаза пройшла під знаком домінування позиції міністерства закордонних справ та уряду Німеччини.

Що стосується німецького механізму прийняття рішень з проблеми Криму, то тут можна виокремити дві конкурентні системи. Перша – структура військової організації Німеччини – складалася з командування німецького окупаційного корпусу в Криму, підпорядкованого безпосередньо ставці, командування військово-морськими силами Німеччини на Чорному морі, представленого Морською технічною комісією, командування армійської групи “Київ”, представника ставки в Києві, головнокомандування Східного фронту й безпосередньо ставки. Слід зазначити, що підходи кожної ланки цієї системи часто різнилися й потребували остаточного узгодження на вищому рівні системи.

Друга система складалася з урядових структур Німеччини, які займалися питаннями зовнішньої політики та економіки в українському контексті. Структурно вона складалася з посольства Німеччини в Україні, німецької Економічної місії в Києві, міністерства фінансів, Державного банку та інших відомств, які залучались до розв’язання проблем політичної та економічної співпраці з Україною.

За таких обставин державні рішення в Німеччині приймалися в умовах владної конкуренції між військовим та державним керівництвом країни. Ця конкуренція безпосередньо впливала й на позицію Німеччини стосовно політики уряду П. Скоропадського в кримському питанні.

Загалом можна констатувати, що німецька політика з кримського питання сприяла планам уряду П. Скоропадського. Інтенсивність цього сприяння залежала від ваги військового керівництва Німеччини при розв’язанні питань зовнішньої політики, а ця вага, в свою чергу, залежала від ситуації на фронтах.

Джерела та література

1. Матвієнко В.М. До питання про самовизначення Криму в 1917-1918 рр. // Український історичний журнал. – 2002. – № 5.
2. Сергійчук В.І. Неприйняття України. – Львів, 2002.
3. Fleischhauer I. Die Deutschen im Zarenreich. – Stuttgart, 1991.
4. Baumgart W. Neue Quellen zur Beurteilung Ludendorffs. Der Konflikt mit dem Admiralstabchef ueber die deutschen Schwarzmeerpoltik im Sommer 1918 // Militaerische Mitteilungen. – 1969. – № 2.
5. Tagebuch und Aufzeichnungen Albert Hopmans (Sevastopol 1918) // Von Brest-Litowsk zur deutschen Novemberrevolution. – Goettingen, 1971.
6. Bundesarchiv R11130 Oberost Hoffmann Cheff des Generalstabs 12.06.18.
7. Bundesarchiv R11130 Mumm an AA 07.05.18.
8. Bundesarchiv R11133 Memorial AA 24.08.18.

9. Bundesarchiv R11132 Ludendorf ueber Gespraech mit Lagerquist 31.05.18.
10. Bundesarchiv R11134 Nationalrat der Krimtataren an Regierung 21.07.18.
11. Tagebuch und Aufzeichnungen Albert Hopmans (Sevastopol 1918) // Von Brest-Litowsk zur deutschen Novemberrevolution. – Goettingen, 1971.
12. Bundesarchiv R11133 Deutsche Botschaft Kiew an AA 10.07.18.
13. Bundesarchiv R11133 Mumm an AA 20.07.18.
14. Bundesarchiv R11134 Ludendorf an AA 12.09.18.
15. Bundesarchiv R11135 Botschaft Kiew an AA.

SUMMARY

The influence of Germany on the political activity of P. Skoropadskiy's government as for the Crimea.

Т.С. Геращенко

ПРИЧИНИ ВИСТУПУ ПРАВИХ ПАРТІЙ В РІВНОМУ 29 КВІТНЯ 1919 РОКУ

Процес розбудови держави вимагає виваженого всебічного аналізу пройденого шляху, врахування як позитивного, так і негативного досвіду, що дала історія. Без засвоєння її уроків, ми приречені залишатися на маргінесі суспільного розвитку. На жаль, деякі сучасні історики продовжують перебувати в полоні створеної століттями бездержавного існування історіографічної традиції, яка чорним та білим кольорами намагалася передати складні та багатобарвні сюжети минулого, ідеалізувала, наділяючи неіснуючими чеснотами одних, часто несправедливо засуджувала інших.

Яскравим прикладом однолінійного спрощеного зображення нашого минулого стала отаманщина. Це явище охопило Україну в період визвольних змагань 1917-1920 роках. Її порівнювали із суспільною хворобою, що проявлялась у внутрішньому регіональному патріотизмі, амбітності її лідерів, небажанні підпорядкувати особисті інтереси державним. Величезна енергія витрачалася на внутрішню боротьбу, не залишаючи сил на боротьбу із зовнішньою небезпекою. Про масштаби цього явища свідчили виступи Махна, Зеленого, Григор'єва, Волоха, Семесенка, Козир-Зірки, Божка тощо. Свідки та безпосередні учасники подій, які представляли соціалістичний напрям в Директорії УНР та її урядах В. Винниченко [1], Б. Мартос [2], І. Мазепа [3], М. Ковалевський [4], П. Христюк [5] та інші типовим проявом отаманії вважали також виступ В. Оскілка.

Намагаючись з'ясувати коріння, зміст і наслідки цього явища, вони часто давали надто упереджені необ'єктивні оцінки. Ідейні розбіжності та особиста неприязнь до своїх політичних опонентів ставала чи не основною підставою для негативних оцінок та фальсифікацій. Поруч з негативними траплялися й більш стримані оцінки виступу. Автори, котрі належали до самостійницьких кіл, чи симпатизували останнім (поручик Генерального Штабу Армії УНР П. Єрошевич [6], член "Братства самостійників" Р. Бжеський, відомий під псевдонімом Млиновецький [7], В. Тимошевський (псевдонім О. Макаренка) [8], О. Андрієвський [9] та ін.), намагалися пом'якшити чи навіть виправдати ініціаторів виступу. На їх думку, всю відповідальність за спробу правого перевороту несли українські ліві партії й особисто С. Петлюра.

Відсутність комплексного дослідження із згаданої проблематики, різниця в оцінках виступу, спричинена належністю їх авторів до різних ідейних напрямків, віддаляли дослідників від об'єктивного уявлення про те, що ж насправді відбулося в Рівному 29 квітня 1919 р.

Для одних переворот виглядав політичною "авантюрою" та "зрадою", інші вбачали в ньому єдиний крок до порятунку держави, яка котилася до катастрофи. Останнє переконливо показали далішні події.

Для вивчення означеної проблеми автор використав різноманітні за змістом та характером матеріали центральних державних архівів України та Державного архіву Львівської